

UDK: 327::911.3(477)
Bibliid 0543-3657, 65 (2014)
God. LXV, br. 1155–1156, str. 26–43
Izvorni naučni članak
Primljen: 5. novembar 2014. godine

Vladimir TRAPARA¹

Savremeni značaj makinderovog koncepta Istočne Evrope: slučaj ukrajinske krize

SAŽETAK

Predmet ovog članka jeste demonstracija značaja geopolitičkog koncepta Istočne Evrope Halforda Makindera za savremene međunarodne odnose, a na slučaju ukrajinske krize. Autor tvrdi da, ukoliko se pravilno pročitaju i protumače, klasični geopolitički koncepti mogu da objasne veliki deo savremene međunarodne stvarnosti. Makinderov koncept Istočne Evrope kao prve stanice na putu uspostavljanja svetske hegemonije pokazao se ispravnim na više istorijskih primera u poslednja dva veka, a i danas je podesan za objašnjavanje spoljne politike Sjedinjenih Država. Ukrajinska kriza je ključni događaj u geopolitičkom prodoru Vašingtona na istok, čiji je neposredni cilj ovladavanje čitavom Istočnom Evropom, a dugoročni eliminacija Rusije kao nezavisne velike sile u „predelu srca“ (*Heartland*) Evroazije, nakon čega bi Sjedinjenim Državama bio otvoren put ka svetskoj hegemoniji.

Ključne reči: Istočna Evropa, Makinder, geopolitika, ukrajinska kriza, hegemonija, Rusija, Sjedinjene Države

Uvod: Neprolazni značaj geopolitike

Geopolitika, najjednostavnije rečeno, predstavlja naučnu disciplinu koja utvrđuje uzročno-posledične veze između geografskih činilaca i političkih

¹ Vladimir Trapara, istraživač saradnik, Institut za međunarodnu politiku i privredu, e-mail: vtrapara@yahoo.com

Rad predstavlja deo naučnog projekta „Srbija u savremenim međunarodnim odnosima: Strateški pravci razvoja i učvršćivanja položaja Srbije u međunarodnim integrativnim procesima – spoljnopolitički, međunarodni ekonomski, pravni i bezbednosni aspekti“, finansiranog od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja Vlade Republike Srbije (evidencioni broj: 179029), a realizuje se u Institutu za međunarodnu politiku i privredu u periodu od 2011. do 2015. godine.

pojava i procesa. Ova disciplina danas je često kritikovana kao prevaziđena, jer su se društveni, politički i međunarodni odnosi, zahvaljujući tehnološkom napretku u poslednjih nekoliko decenija, navodno suštinski promenili, te više ne zavise od geografije koliko je to nekada bio slučaj. Po našem mišljenju ovakav stav je pogrešan. Tačno je da su se društveni odnosi, između ostalog i usled razvitka tehnologije, značajno promenili i još uvek se menjaju. Međutim, ako se nešto ne menja, ili se menja jako sporo i zanemarljivo, to su onda geografske karakteristike.² Tehnologija – pre svega napredak u saobraćaju i komunikacijama – vremenom može da izmeni uticaj određenih geografskih činilaca, ali ne i da taj uticaj ukine. Okeani i visoke planine mogu se preleteti avionima bržim od zvuka, a zahvaljujući internetu poruke se mogu slati i primati u deliću sekunde sa kraja na kraj sveta, nezavisno od geografskih prepreka. Međutim, ljudi ne žive ni u vazduhu, ni na internetu, već na zemlji, pa je njihov život u značajnoj meri vezan za geografska obeležja te zemlje. Za ljude koji nastanjuju određeno područje nije nimalo svejedno je li ono planinsko ili ravničarsko, plavno ili sušno, uz obalu mora i okeana ili duboko unutar kontinenta, u polarnom ili ekvatorskom klimatskom pojasu, itd. Bez ljudi koji naseljavaju određeni geografski prostor nema ni društva, niti politike, pa će se tako i zavisnost načina života tih ljudi od činilaca tog prostora odraziti na ove fenomene.

Za međunarodne odnose naročito su važni geografski činoci, jer su glavni subjekti ovih odnosa države – društvene tvorevine koje su teritorijalno zasnovane, pa samim tim i zavise od onoga što njihova teritorija na sebi sadrži, odnosno od položaja koji ona ima u širim geografskim okvirima. Usled ovakvog, za međunarodne odnose trajnog značaja geografskih činilaca, značaj geopolitike je takođe trajan. Štaviše, nepromenljivost većine geografskih činilaca omogućava nam da se i za objašnjenje aktuelnih međunarodnih pojava i procesa služimo geopolitičkim konceptima nastalim početkom prošlog veka, ako ne i ranije, što baš i nije slučaj sa drugim vrstama teorija međunarodnih odnosa, kod kojih se često dešava da zastare već posle deceniju ili dve. Naravno, u primeni starih geopolitičkih koncepata valja voditi računa i o pomenutim tehnološkim promenama koje su eventualno izmenile način na koji neki od geografskih činilaca utiču na politiku. No, to i nije tako težak zadatak ako se uzme u obzir da su svojevremeno i klasici geopolitike – što ćemo videti na primeru Makindera – itekako vodili računa o tehnološkim promenama prilikom zasnivanja svojih koncepata. Svakako da ne treba

² Autor, čijim se konceptom bavimo u ovom radu, o trajnosti činjenica fizičke geografije kroz istoriju kaže: „Šume su iskrčene, močvare isušene i pustinje su se možda proširile, ali granice kopna i mora, te raspored planina i reka se nisu promenili, osim u detaljima”. Halford J. Mackinder, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Faber and Faber, London, 2009 (prvobitno objavljeno od Henry Holt and Company, New York, 1919), p. 28.

otići ni u drugu krajnost i pokušati sve objasniti geopolitikom. Ne postoji nikakav, pa ni geografski determinizam u društvenim odnosima. Ljudi imaju slobodnu volju, te usled toga mnogi društveni fenomeni nastaju relativno nezavisno od geografije i imaju sopstvenu logiku kojom utiču jedni na druge, a koju teoretičari međunarodnih odnosa treba da ustanove.

Ipak, geopolitika može da nam pruži mnoge odgovore za kojima tražimo proučavajući međunarodnu stvarnost. Uslov za to je da se ona pravilno primeni, a to za početak podrazumeva čitanje i odgovarajuće razumevanje klasičnih geopolitičkih koncepata. Nažalost, stiče se utisak da mnogi koji sebe danas nazivaju geopolitičarima nisu obavili ovaj prvi zadatak, što ih onda (a i celu disciplinu s njima) čini ranjivim na kritike od strane onih koji misle da je geopolitika stvar prošlosti. U ovom radu upravo ćemo zahvaljujući pravilnom čitanju i razumevanju jednog od klasičnih koncepata geopolitike – Istočne Evrope kako ju je definisao Halford Makinder – prikazati upotrebljivost ove discipline za objašnjavanje savremenih međunarodnih odnosa. Suština, trenutno verovatno glavne teme celokupnih međunarodnih odnosa – ukrajinske krize – po našem mišljenju može se otkriti pomenutim Makinderovim konceptom. U nastavku rada najpre obrazložimo ovaj koncept i utvrđujemo njegovo mesto među drugim Makinderovim idejama, zatim kroz savremenu istoriju pratimo njegovu moć da objasni neke od najvažnijih međunarodnih sukoba, da bismo ga na kraju primenili na savremenu politiku Sjedinjenih Država i ukrajinsku krizu kao najnoviju fazu sprovođenja te politike.

Istočna Evropa među Makinderovim geopolitičkim konceptima

O doprinosu koji je Britanac ser Halford Makinder dao geopolitici kao disciplini ne treba trošiti reči, te ćemo zato krenuti *in medias res*. Sigurno najcitiranija Makinderova misao jeste njegov čuveni silogizam iz knjige *Demokratske ideje i stvarnost*, koji glasi: „*Ko vlada Istočnom Evropom, komanduje predelom srca (Heartland); ko vlada predelom srca, komanduje Svetskim ostrvom; ko vlada Svetskim ostrvom, komanduje svetom*“.³ Smatramo da ovaj silogizam u sebi sadrži, usudićemo se da kažemo, večnu istinu o međunarodnim odnosima, jer operiše makro-konceptima geopolitike čiji su značenje i značaj nepromenljivi. Razlog zašto se ovaj silogizam ne koristi ili se koristi na neodgovarajući način za objašnjavanje savremenih međunarodnih odnosa, leži u nedovoljnom poznavanju i razumevanju ovih makro-konceptata, ili pak na njihovom namernom izvrtanju u skladu sa nečijim spoljnopolitičkim interesima. Mi ćemo ove koncepte obrazložiti onakvim kakvi oni jesu kod Makindera, i kao takve ih primeniti na međunarodne odnose u toku savremene istorije i danas. Krenućemo logičnim redosledom – od najmanje

³ Ibid., p. 150.

spornog koncepta ka najspornijem, što u konkretnom slučaju znači da ćemo se kroz silogizam kretati unatraske.

Shodno tome, prvi koncept koji nas zanima je Svetsko ostrvo. Prema Makinderu, vladati Svetskim ostrvom znači komandovati svetom, a već iz definicije ovog ostrva nam je u najvećoj meri jasno zašto je to tako. Svetsko ostrvo obuhvata evroazijsku kopnenu masu i njen afrički produžetak. Ostale kopnene mase sveta, tj. „ostrva“ kako ih Makinder naziva i u njih ubraja dve Amerike, Australiju i Malajski arhipelag – samo su sateliti Svetskog ostrva.⁴ Evroazija sa Afrikom po veličini teritorije, prirodnim resursima kojima raspolaže, kao i po broju stanovnika (i u Makinderovo vreme, a pogotovo danas) značajno nadilazi ostatak sveta, a da ne govorimo o pomenutim kopnenim masama pojedinačno. Stoga je očigledno da bi onaj ko bi pod svoju vlast stavio ovo Svetsko ostrvo imao vladavinu svetom na dohvat ruke – pred vladaocem Evroazije-Afrike, Amerika i druga manja ostrva na našoj planeti prirodno bi se pre ili kasnije našli u podređenom položaju.

Za Makinderovu ostrvsku Veliku Britaniju, mogućnost da jedna održava ovlada susednom kopnenom masom – i to samo evropskom – vekovima je predstavljala noćnu moru, te je ova vodila politiku „sajne izolacije“ sa ciljem održavanja ravnoteže snaga u Evropi, odnosno sprečavanja najjače evropske sile da pokori svoje rivale i ostvari kontinentalnu hegemoniju. Stupivši na međunarodnu scenu na prelazu iz 19. u 20. vek i Sjedinjene Američke Države su se vodile sličnom logikom. Trebalo je sprečiti hegemoniju jedne sile u Evropi ili Istočnoj Aziji, a naročito u obe, jer bi to onda značilo kontrolu jedne države nad čitavom Evroazijom, naspram čijih ujedinjenih teritorijalnih, prirodnih i ljudskih resursa bi SAD – čak i kao hegemon cele zapadne hemisfere – bile patuljak. Drugi geopolitičar, koji će se nadovezati na Makindera, Amerikanac Nikolas Spajkmen, upravo ovom asimetrijom između dve svetske hemisfere obrazložiće zašto je za njegovu zemlju neprihvatljivo da se brani na sopstvenoj hemisferi, te zašto mora da vodi aktivnu spoljnu politiku sa ciljem sprečavanja hegemonije jedne (ili dve savezničke) sile nad Svetskim ostrvom.⁵

Prećicu ka ovladavanju Svetskim ostrvom Makinder vidi u kontroli nad prostranom oblašću Evroazije koju naziva „predelom srca“ (*Heartland*).⁶ Ovaj koncept je daleko složeniji za razumevanje od Svetskog

⁴ O tome detaljnije: Ibid., pp. 63-70.

⁵ Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2007 (prvobitno objavljeno od Brace and Company, Harcourt, 1942), pp. 446-457, 460-470. Pišući u ranoj fazi Drugog svetskog rata, Spajkmen je procenio da bi pobeđa Nemačke i Japana dovela Novi svet u stanje geopolitičkog zaokruženja – SAD bi prestale da budu „velika sila koja se pita o poslovima Starog sveta“ i svele bi se na „tampon državu između moćnih imperija Nemačke i Japana“. Ibid, pp. 194-195.

⁶ U svom ranijem radu nazivao je „stožernom oblašću“ (*pivot area*). Halford J. Mackinder, „The Geographical Pivot of History“, *The Geographical Journal*, Vol. 170, No. 4, December 2004 (prvobitno objavljeno aprila 1904), pp. 298-321.

ostrva, te ćemo mu posvetiti nešto više pažnje. Predeo srca se kod savremenih autora koji ga koriste obično amorfnu određuje kao središte Evroazije, iako je Makinder sasvim precizno odredio njegove granice. U pitanju je teritorija koja obuhvata slivove Severnog ledenog okeana i jezera unutar srednje azijskog kopna (Kaspijskog, Aralskog i drugih).⁷ Ovo je, dakle, veliki prostor sa koga se vode slivaju ka za plovidbu nepodesnom ledenom okeanu i sa ostalim okeanima i morima nepovezanim jezerima. Omeđen je razvodima koja razdvajaju ove slivove od slivova Tihog, Atlantskog i Indijskog okeana i pridruženih mora, a ta razvođa uglavnom čine visoki planinski venci (sa upadljivim izuzetkom u Istočnoj Evropi, a videćemo kasnije šta to znači). Posledica ovoga u većem delu istorije bila je nepristupačnost predela srca za pomorsku moć, tj. moć ostrvskih i poluostrvskih sila. Sa druge strane, ova svojevrsna evroazijska „tvrđava“ sa svojim obilnim resursima predstavljala je osnovu kopnene moći, koja se u vojnom smislu dugo zasnivala na mobilnosti konjanika.⁸ Stočarski, nomadski narodi Srednje Azije nebrojeno puta su iz svoje „tvrđave“ upadali u obalna područja Evroazije, koja Makinder naziva „unutrašnjim polumesecom“ (*inner crescent*),⁹ a Spajkmen će ih kasnije nazvati *Rimland* (radi jednostavnosti, u daljem tekstu i mi koristimo ovaj izraz). Zemljoradnička društva sa ovih područja najčešće bi padala kao žrtve osvajanja pokretljivijih naroda predela srca, nakon čega bi uglavnom nastavljala da žive kroz svoju napredniju kulturu i civilizaciju, koju bi nomadi preuzimali od njih (primeri Germana i Rima, Mongola i Kine, Turaka i Arapa...).

Ova prednost kopnene nad pomorskom moći trajala je sve do Velikih geografskih otkrića oko 1500. godine, kada se odnos snaga preokreće. Naime, ovo je trenutak kada Makinder uzima u obzir činilac tehnološkog napretka. Ostrvske i poluostrvske države krajnjeg zapada Evrope u toku Srednjeg veka zahvaljujući geografskim preprekama uspele su da odole azijskim osvajačima i iskoriste svoju nezavisnost za tehnološko usavršavanje u oblasti navigacije. Njihovi osavremenjeni brodovi učinili su ih mobilnijim od konjanika na kopnu.¹⁰ Rezultat su bila Velika geografska otkrića – Novi svet, oplovljavanje Svetskog ostrva (sa izuzetkom ledenog polarnog područja, naravno) i pronalaženje pomorskog dokaza da je Zemlja okrugla. Zapadnoevropske pomorske sile stekle su ideju o „jedinstvu okeana“, tj. povezanosti svih okeana i mora u jednu celinu, koja će od tada vekovima služiti kao neka vrsta „autoputa“ za brodove ovih sila

⁷ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, op. cit., pp. 73-74.

⁸ Ibid., p. 86.

⁹ Halford J. Mackinder, „The Geographical Pivot of History“, op. cit., pp. 312-313.

¹⁰ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, op. cit., p. 52.

i prebacivati njihovo ljudstvo i materijal do udaljenih područja *Rimland*-a.¹¹ Ovladavši istaknutim tačkama obalnog područja Evroazije i povezivši ih pomorskim linijama komunikacije, zapadnoevropske sile – u čemu se vremenom posebno istakla Engleska, tj. Velika Britanija – ostvariće prednost u odnosu na do tada dominantne kopnene sile, te će tako u periodu od nekih 400 godina uspeti da ovladaju velikim delom sveta. Na prelazu iz 19. u 20. vek, pak, odnos snaga ponovo se preokreće u korist kopnene moći, još jednom zahvaljujući promenama u tehnologiji.

Izumi 19. i početka 20. veka – železnica, motor sa unutrašnjim sagorevanjem i avion – ponovo daju prednost u mobilnosti kopnenim silama, koje sada dobijaju priliku i da se oslone na uvećanu ljudsku osnovu, tj. porast u broju stanovnika evroazijskog predela srca.¹² Uz to, otprilike oko 1900. godine dovršen je period geografskih otkrića time što je čovek istražio i poslednja, do tada neotkrivena područja polarnih oblasti i unutrašnjosti kontinenata, čime je stekao ideju o „jedinstvu kontinenta“.¹³ Ova ideja postaće korisna silama evroazijskog kopna, koje se po Makinderu u novije vreme pokazuju vičnijim geografskom načinu političkog razmišljanja od pomorskih sila (njegove Britanije, kao i Sjedinjenih Država), da oslonjeni na nove tehnologije kopnene komunikacije počnu da sanjaju o ujedinjenju Svetskog ostrva pod svojom komandom, kako bi u borbi za ovladavanje svetom stekle nespornu prednost nad, do tada, dominantnim ostrvskim i poluostrvskim pomorskim silama. Put ka ovladavanju Svetskim ostrvom, prema Makinderovom silogizmu, vodio je preko kontrole nad predelom srca. Pa ipak, tu se javlja jedna zagonetka koju treba rešiti da bi se ovaj silogizam do kraja shvatio.

U Makinderovo vreme, a i kasnije, kontrolu nad najvećim delom predela srca imala je Rusija – u svoje dve inkarnacije, kao Rusko carstvo i kao Sovjetski Savez. Ovaj položaj joj, međutim, nije omogućio ovladavanje Svetskim ostrvom, niti svetom. Štaviše, pomorske sile na čelu sa Sjedinjenim Državama zaključno sa završetkom Hladnog rata odneće prevagu nad Rusijom. Da li to znači da u Makinderovom isticanju predela srca kao osnove za dominaciju kopnene nad pomorskom moći u savremeno doba nešto nije u redu? Po našem mišljenju - ne. Geopolitički položaj u predelu srca nesumnjivo daje državi veliku moć – to vidimo na primeru Rusije, koja je i danas, iako teritorijalno smanjena, i dalje velika sila, ali i na primeru regionalne sile kakva je Iran. No, da bi se ta moć prevela u dominaciju nad Evroazijom, očigledno nije dovoljno samo ovladati predelom srca. Ključ je u prvoj premisi Makinderovog silogizma: *ko vlada Istočnom Evropom, komanduje predelom srca*. Da je Makinder smatrao da kontrola nad predelom srca automatski donosi vladavinu nad Svetskim

¹¹ Ibid., p. 59.

¹² Ibid., pp. 111-114.

¹³ Ibid., p. 71.

ostrvom, ova premisa mu ne bi ni bila potrebna. Ključni Makinderov koncept i glavna stanica na putu ka ovladavanju svetom nije predeo srca, već Istočna Evropa.

Kao i predeo srca, ni Istočna Evropa kod Makindera nije amorfan, već vrlo precizno definisan koncept. Ovo područje obuhvata slivove Baltičkog i Crnog mora.¹⁴ Zašto baš njih? Zato što su ovo skoro u potpunosti zatvorena mora, spojena sa pridruženim morima Atlantskog okeana uskim moreuzima, što omogućava sili koja bi ovladala čitavom Istočnom Evropom da te moreuze zatvori i time ova mora u geopolitičkom smislu izjednači sa jezerima Evroazije. Na ovaj način Istočna Evropa igrala bi ulogu prirodnog produžetka predela srca, te je Makinder tako i tretira.¹⁵ Put ka vladavini svetskim ostrvom, dakle, ne vodi samo preko kontrole nad predelom srca, već nad *predelom srca i Istočnom Evropom zajedno*. Silogizam je jasan: *ko vlada Istočnom Evropom, komanduje predelom srca*; dakle, ko ne vlada Istočnom Evropom, ne može se smatrati da komanduje predelom srca, sve i da se teritorijalno prostire preko većeg dela istog. Ovo objašnjava zašto ni Rusija, ni Sovjetski Savez nikada nisu ovladali Svetskim ostrvom – nisu stavili pod kontrolu celu Istočnu Evropu. U toku Hladnog rata, Zapad je kontrolisao i baltičke i crnomorske moreuze (preko Danske, Zapadne Nemačke i Turske), a uz to je izlaz Sovjetskom Savezu na Jadransko more blokirala nesvrstana Jugoslavija – ovo je bila suština politike obuzdavanja (*containment*) u Evropi. Da je ovladao i moreuzima, Sovjetski Savez bi imao dominaciju nad Evropom na dohvat ruke, jer bi pred sobom imao još samo teško odbranljivo Latinsko poluostrvo (izraz koji Makinder koristi za Francusku, Pirinejsko i Apeninsko poluostrvo).¹⁶

Pored poluzatvorenog karaktera Crnog i Baltičkog mora, bitan element Istočne Evrope jeste to što je njeno tlo najvećim delom ravničarsko, a ovo je čini podesnom za osvajačke pohode u oba smera – iz predela srca ka Zapadnoj Evropi, ali i iz Zapadne i Srednje Evrope ka predelu srca. Smatramo da je Makinder ovaj drugi smer – sa zapada na istok – primarno i imao u vidu kada je formulisao svoj silogizam. Njegova knjiga *Demokratske ideje i stvarnost* nastala je neposredno po završetku Prvog svetskog rata, u kome se Makinderova Velika Britanija nije sukobila sa Rusijom kao silom iz predela srca, već naprotiv – ratovala je u savezništvu sa njom protiv sile *Rimland*-a, Nemačke. Slično će se ponoviti u Drugom svetskom ratu – savezništvo pomorskih sila, Sjedinjenih Država i Britanije, sa silom predela srca, Sovjetskim Savezom, protiv sile evropskog *Rimland*-a, Nemačke. Primarna pretnja za ostrvljane, dakle – ujedno i praktično-politička vodilja Makinderove ideje da napiše prvu premisu svog silogizma – nije bila Rusija, već Nemačka. Mogućnost da Nemačka pokori

¹⁴ Ibid., p. 121 (videti mapu podele na Istočnu i Zapadnu Evropu na ovoj stranici).

¹⁵ Ibid., p. 109.

¹⁶ Ibid., p. 45.

Rusiju i time stavi pod kontrolu i Istočnu Evropu i predeo srca, za Britaniju i Ameriku bila je noćna mora. Spajkmen će kasnije, u svom posthumno objavljenom delu *Geografija mira (The Geography of Peace)* i eksplicitno reći da je zapravo *Rimland* ključni region svetske politike, jer su upravo iz njega potekle sile koje su bile najozbiljniji aspiranti na svetsku hegemoniju (Napoleonova Francuska, Vilhelmova i nacistička Nemačka).¹⁷

Sam Makinder primarni uzrok Prvog svetskog rata vidi u nerešenoj situaciji u Istočnoj Evropi, u vidu nedefinisanih granica između germanskih i slovenskih naroda. Naime, dok su u Zapadnoj Evropi uoči rata Germani i Romani bili manje-više precizno razgraničeni (uz manje izuzetke, poput Alzasa i Lorene), na Istoku su Germani i Sloveni bili relativno izmešani u tri multietnička carstva (Nemačkom, Austrougarskom i Ruskom), sa germanskim naseobinama koje su se na istok prostirale sve do Volge.¹⁸ Rat je izazvalo nastojanje Germana da dominiraju Slovenima, te će svrha Makinderove knjige biti upravo u davanju saveta mirotvorcima na Versajskoj konferenciji 1919. kako da ovu germansko-slovensku neravnotežu u Istočnoj Evropi razreše, kako ovo geopolitički ključno područje ne bi u sebi sadržalo povode za izbijanje novog rata, koji bi mogao da rezultira dominacijom jedne sile nad njim. Ovo je pravi trenutak da se pozabavimo praktičnim značajem Istočne Evrope u savremenoj istoriji i primenom ovog koncepta na najnoviji period i ukrajinsku krizu.

Istočna Evropa u savremenoj istoriji, zaključno sa ukrajinskom krizom

Istočna Evropa svoj geopolitički značaj u savremenoj istoriji dobija u 18. veku, kada se Rusija – koja je ranijim osvajanjima u Sibiru već bila postala velika kopnena sila u predelu srca – osvajanjima na zapadu Petra Velikog i Katarine Velike probija do Crnog i Baltičkog mora i postaje deo evropske ravnoteže snaga. Najveća pretnja za tu ravnotežu u to vreme bila je najmoćnija sila evropskog *Rimland*-a, Francuska, protiv koje će – u želji da sačuva ravnotežu na kontinentu – niz uzastopnih ratova voditi ostrvska Velika Britanija. Kulminacija francuske pretnje evropskoj ravnoteži snaga bili su Napoleonovi ratovi, u kojima Francuska ovladava većim delom Latinskog poluostrva i Srednje Evrope. Put ka svetskoj dominaciji za Napoleona je – sasvim u skladu sa Makinderovim konceptom – vodio preko Istočne Evrope i evroazijskog predela srca, gde se nalazila Rusija. Upravo je neuspeh francuskog pohoda na Rusiju 1812. bio i kraj francuskog sna o osvajanju Evrope i sveta. Nakon Napoleonovih ratova,

¹⁷ Navedeno prema: Nicholas J. Spykman, *America's Strategy in World Politics*, op. cit., p. XXVII (iz predgovora koji je napisao Francis P. Sempa).

¹⁸ Halford J. Mackinder, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, op. cit., pp. 125-133.

u Evropi će biti povraćena ravnoteža snaga, a Rusija će se u toku nekoliko decenija istaći kao najmoćnija sila na kontinentu. Stoga će Britanija, praktično do kraja 19. i početka 20. veka, nastojati da spreči dve stvari: da Rusija uspostavi kontrolu nad crnomorskim moreuzima; da dođe do čvrstog vojnog saveza tri istočna dvora – ruskog, pruskog (nemačkog) i austrijskog. U oba slučaja dogodilo bi se da se Istočna Evropa nađe ujedinjena pod kontrolom neprijateljskih sila, što bi za Britaniju bila smrtna opasnost. Prioriteti Londona polako se menjaju na prelazu između dva veka, kada ujedinjena Nemačka počinje da kuje planove da sama ovlada Istočnom Evropom, što će je učiniti glavnim rivalom Britanije. London i Moskva, pod uticajem nemačke pretnje, prevazići će svoje kolonijalne sporove i na kraju će se naći na istoj strani u novom ratu za očuvanje evropske ravnoteže snaga.

U Prvom svetskom ratu Nemačka nije uspela u svojoj nameri da ostvari kontinentalnu hegemoniju. Iako je zahvaljujući Oktobarskoj revoluciji u Rusiji došla nadomak uspostavljanja kontrole nad Istočnom Evropom, njena ofanziva na zapadu, protiv Francuske, neće uspeti – slomiće je prednost defanzivnog naoružanja nad ofanzivnim i britanska pomorska blokada. Kada u periodu između dva svetska rata ofanzivno naoružanje iznova dobije prednost, Nemačka neće propustiti drugu priliku da iskoristi svoj geostrateški položaj i lagano stavi pod kontrolu Latinsko poluostrvo, što se dogodilo sa padom Francuske 1940. Kao i Napoleon pre njega, Hitler će se u daljem pohodu ka osvajanju sveta okrenuti Istočnoj Evropi i predelu srca, gde se nalazio Sovjetski Savez. Vojnim uspesima na istočnom frontu u toku 1941. i 1942. Nemačka će doći nadomak cilja – uoči Staljingradske bitke držaće pod kontrolom gotovo čitavu Istočnu Evropu, ali joj poraz u toj bici neće dozvoliti da taj posed i konsoliduje. Sprečivši Nemačku da zagospodari Istočnom Evropom, Sovjetski Savez je zaustavio i njen pohod ka osvajanju sveta. Nadmoćna koalicija Sovjetskog Saveza, Sjedinjenih Država i Velike Britanije na kraju će savladati Nemačku i uspostaviti novi odnos snaga u Evropi.

Eliminacijom Nemačke kao evropskog i svetskog pola moći, kao i degradacijom moći Britanije nakon što je ostala bez kolonijalne imperije, svet postaje bipolaran, te se u Evropi uspostavlja ravnoteža snaga između Sjedinjenih Država i Sovjetskog Saveza. Linija razgraničenja njihovih sfera uticaja sada je podsećala na Makinderovu mapu Istočne i Zapadne Evrope, s pomenutim izuzecima američke kontrole nad baltičkim i crnomorskim moreuzima i nesvrstanosti Jugoslavije. Ovi izuzeci bili su dovoljni da spreče Sovjetski Savez da ostvari evropsku hegemoniju, te će ključni element američke politike obuzdavanja biti sprečavanje Moskve da kontroliše čitavu Istočnu Evropu. Politika obuzdavanja biće uspešna, između ostalog i zato što neefikasan ekonomski sistem u Sovjetskom Savezu istom nije omogućio da na odgovarajući način iskoristi resurse koje mu pruža kontrola nad najvećim delom predela srca i Istočne Evrope. Na

kraju će jednostrano povlačenje Sovjetskog Saveza iz Hladnog rata, njegov kasniji raspad i ostavljanje na njegovom mestu znatno slabije Ruske Federacije još jednom promeniti odnos snaga u Evropi. Unipolarni sistem sa Sjedinjenim Državama kao jedinim polom moći imaće za posledicu potpuno izmenjenu suštinu spoljne politike Vašingtona i međunarodnih odnosa uopšte. No, geopolitička suština se nije izmenila – Makinderov koncept Istočne Evrope i posle Hladnog rata ostaje podesan za objašnjenje međunarodnih odnosa.

Suštinu međunarodnih odnosa posle Hladnog rata čini nastojanje Sjedinjenih Država da ostvare svetsku hegemoniju, tj. zavladaju svetom. Za razliku od ranije istorije, u kojoj su one vodile računa samo o tome da jedna sila (ili savez) ne uspostavi kontrolu nad Svetskim ostrvom, SAD kao jedini preostali pol moći u poslednjih četvrt veka svoju strategiju bezbednosti zasnivaju na tome da one budu sila kojoj će to poći za rukom. Da bi uspele u svom hegemonističkom projektu, SAD moraju da eliminišu iz međunarodnog sistema preostale dve nezavisne velike sile – Rusiju i Kinu. Put ka osvajanju sveta, kao i uvek do sada, vodi preko Istočne Evrope. Suština posthladnoratovskog opstanka i proširenja na istok NATO, vojnog saveza kojim dominira Amerika, upravo je u tome da se stavi pod kontrolu Istočna Evropa, kako bi se Rusija bacila u bezbednosno neravnopran položaj i bila prinuđena da se odrekne svoje nezavisnosti i statusa velike sile. To bi Vašingtonu omogućilo kontrolu nad predelom srca, a odatle bi ka svetskoj hegemoniji ostao samo još jedan korak – pokoravanje geopolitički zaokružene (i sa mora i sa kopna) Kine. U rešenosti Rusije da odbrani svoj status nezavisne velike sile leži ključni uzrok rusko-američkih nesuglasica i sukoba u posthladnoratovskom periodu. Odnosi Rusije i SAD-a posle Hladnog rata imali su svoje uspone i padove, u zavisnosti od toga koliko je bio naglašen američki prodor na istok i koliko je sama Rusija verovala da su SAD spremne da joj umesto njega ponude ravnopravno partnerstvo. Najveći pad u odnosima Moskve i Vašingtona do sada jeste onaj u kome se dve sile trenutno nalaze, i to zahvaljujući aktuelnoj ukrajinskoj krizi. Razlog je jasan – ova kriza predstavlja do sada najžešći i uspehu najbliži pokušaj Sjedinjenih Država da uspostave kontrolu nad Istočnom Evropom.

Početak jeseni 2013. pritiskom Moskve na Asadov režim u Siriji da preda hemijsko naoružanje pod međunarodnu kontrolu razrešena je kriza koja je započela avgustovskim hemijskim napadom u predgrađu Damaska nakon koga su SAD pojačale pretnje vojnom intervencijom protiv Sirije. Nakon ovog Asadovog miroljubivog poteza Vašington će ostaviti sirijski režim na miru za jedno duže vreme, čime će faktički zaustaviti svoj dalji geopolitički pohod usmeren na „čišćenje“ bliskoistočnih „otpadničkih“ režima radi uspostavljanja hegemonije u ovom turbulentnom regionu. Rusiji ova diplomatska pobeda, međutim, neće dati mnogo vremena da odahne, jer će se već u novembru mesecu suočiti sa novim geopolitičkim

prodorom SAD-a, i to u regionu koji je za nju mnogo značajniji – u Istočnoj Evropi. Severna obala Crnog mora, na kojoj se nalazi najveća u celini evropska država Ukrajina, bila je u tom trenutku jedino istočnoevropsko područje na kome sfere uticaja SAD-a i Rusije nisu bile jasno razgraničene. Za razliku od ostalih istočnoevropskih zemalja, koje su bile jasno opredeljene za jednu ili drugu stranu, Ukrajina je od još od sticanja nezavisnosti igrala ulogu vojno neutralne „tampon“ države. Iako su se u njoj na vlasti smenjivale prozapadne i proruskke političke snage, i jedne i druge sve vreme će biti verne ovakvoj politici, koja je u uslovima duboke identitetske podele zemlje bila jedina moguća.¹⁹ Naime, usled protivrečnog istorijskog procesa nastanka Ukrajine i formiranja njenih granica, stanovništvo ove zemlje nema jedinstveni identitet, već u tom smislu postoji šarolikost od krajnjeg zapada do krajnjeg istoka.²⁰ Ova šarolikost može se uprotiviti dihotomijom između severozapada, gde preovlađuje stanovništvo koje značajnije drži do posebnog, u odnosu na ruski, ukrajinskog identiteta, govori ukrajinskim jezikom, pripada posebnoj ukrajinskoj pravoslavnoj crkvi (jedan deo je čak i druge vere – unijatske) i prozapadno orijentisanog jugoistoka, gde živi ruskojezično stanovništvo koje uglavnom pripada ruskoj pravoslavnoj crkvi i ne naglašava preterano posebnost ukrajinskog identiteta u odnosu na ruski (štaviše, jedan deo ovog stanovništva čine etnički Rusi), te je orijentisano proruski. U takvim okolnostima, bilo koja vlast koja bi napustila politiku neutralnosti u korist svrstavanja na stranu Zapada ili Rusije, otuđila bi od sebe drugu polovinu stanovništva i dovela u pitanje opstanak zemlje u njenim aktuelnim granicama.

Ova identitetska podela zapravo nije karakteristična samo za Ukrajinu, već je uobičajena pojava na tlu Istočne Evrope. Videli smo da je Makinder isticao nerešeno germansko-slovensko pitanje kao glavni uzrok sukoba na ovom prostoru. Kako je to pitanje u međuvremenu rešeno teritorijalnim razgraničenjem i seobama stanovništva nakon Drugog svetskog rata, u novije vreme dolaze do izražaja podele među samim Slovenima. Kao moguću glavnu liniju podele izdvojićemo onu između naroda koji su tradicionalno naklonjeniji imperijalnom/multietničkom identitetu (kao što su Rusi i Srbi, koji su insistirali na stvaranju velikih multietničkih država), i onih koji se čvršće drže nacionalnog načela (to važi za većinu drugih slovenskih naroda, čiji je primarni cilj bio da stvore sopstvene nacionalne države). Uz to, raspad multietničkih država Sovjetskog Saveza i Jugoslavije ostavio je za sobom takođe multietničke i multireligijske države, što će imati za posledicu oružane sukobe i na postjugoslovenskom i na

¹⁹ Političku dinamiku u kojoj se na vlasti u Kijevu smenjuju prozapadne i proruskke snage Dragan Petrović naziva „ukrajinskom klackalicom“. Dragan Petrović, *Geopolitika postsovjetskog prostora*, Prometej, Novi Sad, IMPP, Beograd, 2008, str. 50-62.

²⁰ Usled ove identitetske podele, Semjuel Hantington je početkom devedesetih prošlog veka Ukrajinu nazvao „pocepanom“ državom. Semjuel P. Hantington, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2000, str. 184-187.

postsovjetskom prostoru. Većina ovih sukoba okončana je teritorijalnom reorganizacijom postojećih država, ili je pak „zamrznuta“ delovanjem spoljnih sila, te situacija tamo više nije „zapaljiva“ u meri u kojoj je bila pre 20 ili 25 godina. U Ukrajini se do aktuelne krize nije dogodio nijedan od ova dva ishoda, te se sukob konstantno nalazio u latentnom stanju, spreman da eksplodira kada se za to ukaže prilika.

Od 2010. godine, kada je Viktor Janukovič iz Partije regiona pobedio na demokratskim predsedničkim izborima, u Kijevu su na vlasti bile blago proruskne snage koje su se u spoljnoj politici ipak držale neutralnog kursa. Vašington će se u jesen 2014. upustiti u promenu ukrajinskog režima radi uključivanja ove zemlje u svoju sferu uticaja. Uspeh tog projekta bio bi krupan korak za SAD u ovladavanju Istočnom Evropom, jer bi Rusija u tom slučaju zadržala kontrolu samo nad uzanim pojasom na zapadu zemlje, plus bi joj ostala Belorusija kao saveznik. Uz to, odbrambena doktrina Rusije bila bi ugrožena, jer bi NATO došao na samo 450 km vazdušnom linijom od Moskve, što je u okviru dometa taktičkih projektila. Vašington će svoj naum pokušati da ostvari preko Evropske unije i njenog projekta „Istočno partnerstvo“, pokrenutog radi odvajanja istočnoevropskih postsovjetskih država od uticaja Rusije. EU će Janukoviču ponuditi da u novembru potpiše sporazum o pridruživanju sa ovom organizacijom, iako Ukrajina nije ispunjavala elementarne kriterijume za tako nešto, što je prvi pokazatelj da iza ovakve ponude zapravo stoje geopolitički motivi odvajanja Ukrajine od Rusije i njenog uključivanja u zapadnu sferu uticaja. Prozrevši ovo, Moskva je izvršila pritisak na Janukoviča da ne potpiše sporazum, stavljajući mu u izgled negativne ekonomske posledice ako ovaj to učini. Janukovič je naposljetku odlučio da odloži potpisivanje na neodređeno vreme, izazvavši protiv sebe najmasovnije proteste prozapadne opozicije još od „Narandžaste revolucije“ 2004.²¹ Da bi pomogla Janukoviču da stabilizuje prilike u zemlji, Rusija je Ukrajini obećala značajnu finansijsku pomoć za oporavak privrede.²²

Činilo se da zahvaljujući ovom potezu opozicioni protesti gube oštrinu, ali je Janukovič u januaru 2014. povukao nekoliko autoritarnih poteza (jedan od njih je zakon koji ograničava pravo na demonstracije)²³ i isprovocirao novi talas protesta, znatno žešći od prethodnog, u kome je palo na desetine žrtava sa obe strane. Zapadne zemlje, a pre svih SAD koje su u Kijevu bile prisutne preko pomoćnika državnog sekretara Viktorije Njuland, snažno su podržavale demonstrante i plasirale u svetsku javnost

²¹“Don't humiliate Ukraine' – President defiant over EU deal proposals”, *RT*, November 27, 2013, Internet, <http://rt.com/news/ukraine-eu-yanukovich-protest-368/> 24/10/2014

²²“Ukraine scores \$15 bln from Russia, 33% gas discount”, *RT*, December 17, 2013, Internet, <http://rt.com/business/ukraine-15-billion-gas-381/> 24/10/2014

²³“Ukraine leader, defying West, signs laws against protests”, by Richard Balmforth, *Reuters*, January 17, 2014, Internet, <http://www.reuters.com/article/2014/01/17/us-ukraine-law-idUSBREA0G1E220140117> 24/10/2014

crno-belu sliku zbivanja u Ukrajini kao borbe za demokratiju protiv režima koji ubija svoje građane. U februaru su se strasti za trenutak smirile kada su Janukovič i lideri opozicije (Kličko, Jacenjuk i Tjagnibok) seli za pregovarački sto i uz posredovanje zvaničnika nekoliko evropskih država potpisali sporazum o okončanju krize. Ovaj sporazum podrazumevao je raspisivanje prevremenih predsedničkih izbora, ustavne promene koje bi ograničile predsednička ovlašćenja i obrazovanje vlade nacionalnog jedinstva.²⁴ No, sporazum će iste noći nakon što je potpisan biti prekršen, jer su protesti već uveliko bili pod kontrolom ekstremističkih snaga (između ostalih i fašista iz zapadne Ukrajine), koje ništa sem potpune pobeđe ne bi zadovoljilo. Isto bi se moglo reći i za Vašington i njegove evropske saveznike, koji će mirno preći preko brutalnog kršenja sporazuma koji su sami garantovali. U Ukrajini se u februaru 2014. dogodio nasilni prevrat zauzimanjem državnih institucija od strane opozicije, nakon koga je Janukovič bio prinuđen da pobjegne u Rusiju. Sjedinjenim Državama ukazala se odlična prilika da preko noći prošire svoju sferu uticaja dalje na istok.

Prozapadna i antiruska orijentacija novih revolucionarnih vlasti, a pogotovo ekstremista iz njenih redova, nije bila nimalo sporna. Nova, kooptiranjem jednog broja poslanika Partije regiona isfabrikovana parlamentarna većina, usvojiće niz nelegitimnih odluka u tom pravcu, a verovatno najkontroverznija je bila ona o ukidanju zakona koji je ruskom jeziku dodelio status zvaničnog tamo gde se on većinski govori.²⁵ Predviđanje da bi Ukrajina dovela u pitanje sopstveno jedinstvo ukoliko bi se njena vlast oglušila o volju jedne polovine stanovništva i svrstala na jednu stranu u istočnoevropskoj geopolitičkoj podeli ostvariće se. Istočni, proruski regioni, pobunili su se protiv rezultata nove kijevske revolucije. Najžešće će biti na Krimu, koji će početkom marta održati referendum o nezavisnosti i pripajanju Ruskoj Federaciji. Suočena sa opasnošću da se cela Ukrajina nađe pod američkom kontrolom, Rusija će reagovati podrškom ovom referendumu i prijemom Krima i grada Sevastopolja u svoju federaciju.²⁶ Uskoro će krimskim putem krenuti i drugi proruski regioni Ukrajine, u prvom redu Donjeck i Lugansk, koji će podići oružanu pobunu i u maju održati sopstvene referendume. Rusija, međutim, u ovim

²⁴ "Ukraine president, opposition sign EU-brokered agreement on ending crisis", RT, February 21, 2014, Internet, <http://rt.com/news/ukraine-president-opposition-sign-agreement-114/> 24/10/2014

²⁵ "Canceled language law in Ukraine sparks concern among Russian and EU diplomats", RT, February 27, Internet, <http://rt.com/news/minority-language-law-ukraine-035/> 28/10/2014

²⁶ Prethodno je Savet Federacije dao predsedniku Putinu ovlašćenje da koristi oružane snage Rusije radi očuvanja stabilnosti situacije na teritoriji Ukrajine. "Russian senators vote to use stabilizing military forces on Ukrainian territory", RT, March 1, 2014, Internet, <http://rt.com/news/russia-ukraine-approve-military-371/> 28/10/2014

slučajevima neće postupiti na isti način kao sa Krimom, jer bi to značilo da se opredelila za podelu Ukrajine, što bi za nju bilo lošije rešenje od očuvanja celovite (bez Krima) Ukrajine i njene unutrašnje decentralizacije (federalizacije) po modelu koji bi garantovao da se Kijev neće oglušiti o volju proruskih regiona, te da će zadržati kurs neutralnosti. Razlog za ovo je očigledne geopolitičke prirode: ako bi se opredelila za podelu Ukrajine, Rusija bi zapadnoj sferi uticaja ostavila veliki deo ove zemlje koji nije proruski, gde između ostalih spadaju upravo oni regioni koji su vazdušnom linijom udaljeni 450 km od Moskve. Podela Ukrajine, dakle, ne bi sprečila dalji geopolitički prodor SAD-a na istok, već bi ga upravo blagoslovila (mada on ne bi otišao onoliko daleko koliko to Vašington želi). Zato Rusija u narednim mesecima neće sebi pripojiti Donjeck i Lugansk, niti direktno vojno intervenisati na njihovoj strani,²⁷ ali neće smeti ni da dozvoli da Kijev, koji je protiv proruskih pobunjenika u međuvremenu poslao vojsku (uz blagoslov Zapada), u potpunosti uguši pobunu i ovlada ovim oblastima, jer bi to značilo i izostanak kompromisnog rešenja o federalizaciji i neutralnosti zemlje.

Rusija će se radi ostvarenja ovog cilja opredeliti za podršku pobunjenicima sredstvima koja isključuju direktnu vojnu intervenciju. Ovo će uroditi plodom, pa će sve do leta pobunjenici uspeti da zadrže kontrolu nad značajnim delovima Donjecke i Luganske oblasti, iako su bili suočeni sa daleko nadmoćnijim protivnikom. Nakon satanizacije pobunjenika pred svetskim javnim mnjenjem krajem jula, za šta je kao povod poslužio do danas nerazjašnjeni incident sa obaranjem malezijskog putničkog aviona MH17 iznad teritorije koju oni kontrolišu, Kijev je pokrenuo žestoku vojnu ofanzivu, koja će sredinom avgusta ugroziti i same gradove Donjeck i Lugansk. Tada će Rusija pružiti konkretniju vojnu pomoć pobunjenicima i omogućiti njihovu kontraofanzivu i povratak strateški važnih teritorija. Rezultat ove kontraofanzive biće pristanak Kijeva da sedne za pregovarački sto sa pobunjeničkim liderima i početkom septembra u Minsku s njima potpiše protokol o primirju.²⁸ Ovo primirje je do danas (novembar 2014) relativno krhko, s obzirom na učestale čarke i povremene žrtve na obe strane, ali je njegovo ključno obeležje da nema daljeg vojnog napredovanja na bilo kojoj strani. Kako još uvek nema ni političkog rešenja sukoba, on ostaje u „zamrznutom“ vidu, sa pobunjeničkom teritorijom koja je *de facto* odvojena od kontrole Kijeva. Ovakvo stanje znači da

²⁷ Tako će Putin početkom maja pozvati Donjeck i Lugansk da odlože referendume (ovi ga neće poslušati), a Savet Federacije ukinuće ovlašćenje za upotrebu oružanih snaga Rusije na ukrajinskoj teritoriji. "Putin calls for end to Kiev's military op, postponing referendum in E. Ukraine", RT, May 7, 2014, Internet, <http://rt.com/news/157404-putin-ukraine-crisis-kiev/30/10/2014>

²⁸ "Minsk Protocol: Ukraine to be decentralized, special status for Lugansk, Donetsk", RT, September, 7, 2014, Internet, <http://rt.com/news/185700-lugansk-donetsk-special-status/30/10/2014>

geopolitički sukob Rusije i SAD oko Ukrajine, time i Istočne Evrope, još uvek nije rešen. Rusija koristi predah u borbama i činjenicu da su pobunjenici opstali da promovise politički dijalog koji bi doveo do pomenutog kompromisnog političkog rešenja – federalizovane i vojno neutralne Ukrajine. Sjedinjene Države čine sve da podriju napore da do takvog kompromisa dođe, umesto toga nastojeći da što više „gruzinizuju“ Ukrajinu, tj. da ono što je ostalo od nje učine što ekstremnije prozapadnim i antiruskim, po modelu Gruzije nakon avgusta 2008. Paralelno sa ovim odvija se proces međunarodne izolacije Rusije, nametanja ekonomskih sankcija istoj i moralne diskreditacije Putinovog režima,²⁹ što otkriva da je prava meta angažovanja Vašingtona u ukrajinskoj krizi zapravo Rusija, koja se želi geopolitički zaokružiti, a zatim pokoriti.

Zaključak: Ukrajinska kriza kao ključ borbe za kontrolu nad Istočnom Evropom

Dosadašnji tok ukrajinske krize u potpunosti potvrđuje korisnost Makinderovog koncepta Istočne Evrope za objašnjavanje savremenih međunarodnih odnosa. Suština američkog geopolitičkog prodora na istok i ruske rešenosti da isti zaustavi, sasvim je ogoljena. Bitka za Donjeck i Lugansk predstavlja bitku za Ukrajinu, a ova bitku za Istočnu Evropu, dugoročno i predeo srca, Svetsko ostrvo i svet. Trenutno zatišje u toj bici omogućava nam da ukratko razmotrimo njene posledice po ukupne međunarodne odnose, kao i da se zapitamo – da li postoji alternativa ovom bezumlju? Smatramo da bezumlje nije prejaka reč, jer su zahvaljujući ukrajinskoj krizi Rusija i Sjedinjene Države najmanje u jednom trenutku došle najbliže izbijanju novog globalnog sukoba još od Kubanske krize 1962. Poređenje sa Kubanskom krizom ne pravimo slučajno. U poslednje vreme često navođena teza o novom hladnom ratu između Rusije i SAD-a po našem mišljenju je pogrešna, iz prostog razloga što se ove dve sile sve vreme nalaze u hladnom ratu, budući da među njima nikada nije došlo do stvarnog približavanja koje bi podrazumevalo da jedna drugu više ne posmatraju kao bezbednosnu pretnju. No, otići ćemo korak dalje i reći da je aktuelna situacija u nečemu još gora od one kakva je bila za vreme Hladnog rata. Tada je postojala ravnoteža snaga između dva pola i njihovih sfera uticaja u Evropi, pa su se evropske krize (Berlin, Mađarska, Poljska, Čehoslovačka) odvijale relativno daleko i od Moskve i od Vašingtona, te nisu imale kapacitet prerastanja u globalni sukob. Ratovi su se vodili na

²⁹ Putin se između ostalog poredi i sa Hitlerom, a ovakvo poređenje prva je napravila bivša državna sekretarka SAD, Hilari Klinton. "Hillary Clinton says Putin's actions are like 'what Hitler did back in the 30's'", by Philip Rucker, *The Washington Post*, March 5, 2014, Internet, <http://www.washingtonpost.com/blogs/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/> 30/10/2014

periferiji geopolitičkih interesa obeju sila (Koreja, Vijetnam, Avganistan), te ni oni nisu imali kapacitet eskalacije ka svetskom ratu. Jedina kriza koja je zapretila da eskalira na takav način bila je kubanska, jer se odigrala u neposrednom američkom „dvorištu“ – tik uz obalu SAD-a. Danas, kada je ravnoteža snaga u Evropi narušena i američka sfera uticaja se značajno proširila na istok, stvara se situacija u kojoj bi svaka kriza mogla da podseća na kubansku i da nosi sa sobom istu opasnost koju je ova nosila, jer se ove krize odvijaju tik uz rusku granicu, u srcu Istočne Evrope. Ukrajinska kriza je najbolji primer za to, te bi izostanak njenog političkog rešenja i „odmrzavanje“, odnosno ponovno pokretanje sukoba u Donjecku i Lugansku moglo da ima dalekosežne negativne posledice po svetski mir.

Alternativu ovome vidimo samo u jednom rešenju – da Sjedinjene Države odustanu od svog geopolitičkog prodora na istok i provociranja Rusije i novog svetskog rata, te da prihvate u datim okolnostima jedino moguće kompromisno rešenje ukrajinske krize, a to je federalizacija zemlje i njena garantovana vojna neutralnost (teritorijalna reorganizacija i na drugim područjima Istočne Evrope radi rešavanja pomenutog slovensko-slovenskog pitanja takođe ne bi bila na odmet). Ovo bi na globalnom planu pretpostavljalo odustajanje Vašingtona od ideje ovladavanja svetom, što u ovom trenutku nažalost nije realno, jer kao prepreka na tom putu stoji niz činilaca idejne, identitetske i interesne prirode, kao i unipolarna raspodela moći u međunarodnom sistemu, što sve zajedno podstiče Vašington na ekspanzionističku politiku. Smatramo da bi upravo promene u poslednjem od nabrojanih činilaca – raspodeli moći – dugoročno mogle da dovedu do preorijentacije američke politike. Jer, moć SAD-a iz godine u godinu relativno opada u odnosu na moć trenutno drugoplasirane svetske sile, Kine, koja ekonomski (a u poslednje vreme i vojno) vrtoglavo raste. Na taj način realnim postaje očekivanje da u dogledno vreme elita u Vašingtonu shvati da od osvajanja sveta nema ništa, te da bi joj umesto toga bilo mudrije da se posveti sprečavanju Kine da u jednom trenutku sama krene u hegemonistički pohod usmeren na ovladavanje predelom srca, Svetskim ostrvom i dalje svetom. Logičan saveznik Americi u obuzdavanju eventualnog kineskog ekspanzionizma bila bi Rusija, jer bi se uklopila u Makinderovu i Spajkmenovu matricu po kojoj se pomorske sile udružuju sa silom iz predela srca da bi zaustavile ekspanziju sile *Rimland-a* (juče Nemačke, a sutra Kine). Kina za sada najverovatnije pod uticajem identitetskih činilaca vodi vrlo miroljubivu politiku i ne pokušava da iskoristi narastanje svoje moći u hegemonističke svrhe. To je, po našem mišljenju, glavni razlog zašto se elita u Vašingtonu oseća samouvereno da će lako izaći na kraj sa Kinom onda kada bude pokorila Rusiju, trenutno svog neposrednog geopolitičkog neprijatelja. Pravilna primena klasičnih koncepata geopolitike, uključujući i Makinderov koncept Istočne Evrope, na ovu situaciju, pomoći će nam da na vreme uočimo trend njenog kretanja

bilo ka novom svetskom sukobu, bilo ka uspostavljanju nove svetske ravnoteže snaga.

Bibliografija

- “Canceled language law in Ukraine sparks concern among Russian and EU diplomats”, *RT*, February 27, Internet, <http://rt.com/news/minority-language-law-ukraine-035/> 28/10/2014
- “Don’t humiliate Ukraine’ – President defiant over EU deal proposals”, *RT*, November 27, 2013, Internet, <http://rt.com/news/ukraine-eu-yanukovich-protest-368/> 24/10/2014
- Hantington, Semjuel P, *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, CID, Podgorica, Romanov, Banja Luka, 2000.
- “Hillary Clinton says Putin’s actions are like ‘what Hitler did back in the 30’s’”, by Philip Rucker, *The Washington Post*, March 5, 2014, Internet, <http://www.washingtonpost.com/blogs/post-politics/wp/2014/03/05/hillary-clinton-says-putins-action-are-like-what-hitler-did-back-in-the-30s/> 30/10/2014
- Mackinder, Halford J, *Democratic Ideas and Reality: A Study in the Politics of Reconstruction*, Faber and Faber, London, 2009 (prvobitno objavljeno od Henry Holt and Company, New York, 1919).
- Mackinder, Halford J, “The Geographical Pivot of History”, *The Geographical Journal*, Vol. 170, No. 4, December 2004 (prvobitno objavljeno aprila 1904).
- “Minsk Protocol: Ukraine to be decentralized, special status for Lugansk, Donetsk”, *RT*, September, 7, 2014, Internet, <http://rt.com/news/185700-lugansk-donetsk-special-status/> 30/10/2014
- Petrović, Dragan, *Geopolitika postsovjetskog prostora*, Prometej, Novi Sad, IMPP, Beograd, 2008.
- “Putin calls for end to Kiev’s military op, postponing referendum in E. Ukraine”, *RT*, May 7, 2014, Internet, <http://rt.com/news/157404-putin-ukraine-crisis-kyiv/> 30/10/2014
- “Russian senators vote to use stabilizing military forces on Ukrainian territory”, *RT*, March 1, 2014, Internet, <http://rt.com/news/russia-ukraine-improve-military-371/> 28/10/2014
- Spykman, Nicholas J, *America’s Strategy in World Politics*, Transaction Publishers, New Brunswick and London, 2007 (prvobitno objavljeno od Brace and Company, Harcourt, 1942)
- “Ukraine leader, defying West, signs laws against protests”, by Richard Balmforth, *Reuters*, January 17, 2014, Internet, <http://www.reuters.com/article/2014/01/17/us-ukraine-law-idUSBREA0G1E220140117> 24/10/2014
- “Ukraine president, opposition sign EU-brokered agreement on ending crisis”, *RT*, February 21, 2014, Internet, <http://rt.com/news/ukraine-president-opposition-sign-agreement-114/> 24/10/2014
- “Ukraine scores \$15 bln from Russia, 33% gas discount”, *RT*, December 17, 2013, Internet, <http://rt.com/business/ukraine-15-billion-gas-381/> 24/10/2014

Vladimir Trapara, M.A.

CONTEMPORARY SIGNIFICANCE OF MACKINDER'S EAST EUROPE CONCEPT: THE CASE OF THE UKRAINIAN CRISIS

ABSTRACT

The subject of this article is to demonstrate the significance of Halford Mackinder's geopolitical concept of East Europe for contemporary international relations testing it on the case of the Ukrainian crisis. The author claims that, if properly read and interpreted, classic geopolitical concepts can explain a great deal of contemporary international reality. Mackinder's concept of East Europe as the first step on the road to global hegemony has proved to be valid on multiple historical examples during the last two centuries and it is still reliable for explaining contemporary foreign policy of the United States. The Ukrainian crisis is the key event in Washington's geopolitical expansion to the East, whose imminent goal is the reign over whole East Europe, while the long-term one is to eliminate Russia as an independent great power in Eurasian Heartland, after which the road towards the world hegemony would be open for the U.S.

Key words: East Europe, Mackinder, geopolitics, Ukrainian crisis, hegemony, Russia, United States.